

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

До друку та у світ
дозволяю на підставі
“Єдиних правил”,
п. 2. 6. 14
Начальник організаційно -
методичного управління

В. Б. Юскаєв

Методичні вказівки
щодо вивчення курсу
«Віктимологія та профайлінг»
для студентів
спеціальності «Психологія»
денної форми навчання

Усі цитати, цифровий та
фактичний матеріал,
бібліографічні відомості
перевірені, запис одиниць
відповідає стандартам

Укладач
Відповідальний за випуск
Декан факультету

Н. М. Теслик
Н. Д. Світайло
О. М. Сушкова

Суми

Сумський державний університет

2019

Навчальне видання

Методичні вказівки
щодо вивчення курсу
«Віктимологія та профайлінг»
для студентів
спеціальності *«Психологія»*
денної форми навчання

Відповідальна за випуск Н. Д. Світайло
Редактор І. О. Кругляк
Комп'ютерне верстання Н. М. Теслик

Підписано до друку поз.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86.. Обл. - вид. арк. 1,11. Тираж 30 пр. Зам. №
Собівартість вид. грн к.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.

Методичні вказівки щодо вивчення курсу «Віктимологія та профайлінг» / укладач Н. М. Теслик. – Суми : Сумський державний університет, 2019. – 42 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Методичні вказівки щодо вивчення курсу
«Віктимологія та профайлінг»
для студентів
спеціальності *«Психологія»*
денної форми навчання

Суми
Сумський державний університет
2019

Зміст

Вступ

Плани практичних занять із курсу «Віктимологія та профайлінг»

Тема 1. Віктимологія як наука

Тема 2. Віктимогенність особистості

Тема 3. Психологічні впливи на особистість жертви

Тема 4. Напрями сучасної віктимології

Тема 5. Психологія недискримінації жертв.

Тема 6. Психологічна діяльність у сфері віктимології.

Тема 7. Профайлінг як психологічний напрям.

Тема 8. Описова характеристика індивіда

Студентські наукові дослідження та додаткові повідомлення

Вимоги до заліку. Питання для самопідготовки

Вступ

Гуманізація та тягіння до інклюзивності сучасного суспільства висвітлюють низку стратегічно важливих змін соціальних відносин, які детермінують вимоги до підготовки професійних психологів. Сьогодення вимагає відходу від пошуку причин перетворення індивіда на жертву з метою зосередження на можливостях подолання наслідків віктимізації. Кожна людина внаслідок зовнішніх несприятливих умов, ризиків соціалізації чи внутрішніх схильностей світовідчуття протягом життя неодноразово набуває внутрішнього статусу жертви. Професійний психолог потребує навичок вирізнення реальної та фантомної віктимізації, віктимологічного аналізу жертви та виявлення потреби відновлення індивідуальної ресурсності людини.

Дослідження віктимності особистості все меншою мірою пов'язані із розподіленням відповідальності за джерело вчинення індивіду шкоди, натомість викристалізовується прагнення виявити особистісні властивості жертви та способи компенсації зазваної шкоди. Психологічний шлях посідає одне з провідних місць, що обумовлює значущість дисципліни у підготовці майбутніх психологів.

Профайлінг є неодмінною умовою будь-якої соціальної діяльності, оскільки детермінується необхідністю встановлення психологічного контакту, підтримки соціальних зв'язків, подолання труднощів спілкування малознайомих між собою осіб.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є базові засади психологічного аналізу жертв, забезпечення недискримінації у професійному ставленні психолога до оточуючих, принципи описової характеристики індивіда.

Навчальна дисципліна «Віктимологія та профайлінг»

належить до циклу нормативних дисциплін для спеціальності «Психологія».

Місце дисципліни у структурно-логічній схемі навчального плану: навчальна дисципліна базується на знаннях і вміннях, отриманих студентами в процесі вивчення блоку соціогуманітарних дисциплін та дисциплін професійно-практичної підготовки, зокрема: «Загальна та експериментальна психологія», «Психофізіологія», «Соціальна психологія», «Психоконсультація», а також інших дисциплін професійної та практичної підготовки.

Мета та завдання курсу

Метою дисципліни є ознайомлення студентів із психологічними властивостями сприйняття і впливу травмуючих подій на психічне здоров'я індивіда та засобами ефективного психологічного реагування. Крім того, дисципліна спрямована на формування толерантного ставлення до людей у різних життєвих обставинах, безоціночного ставлення у професійній діяльності психолога, розвиток навичок профайлінгу.

Теоретичним підґрунтям курсу «Віктимологія та профайлінг» є принцип єдності свідомості і діяльності та динамічний принцип вивчення особистості. Віктимізація особистості є широким поняттям, що охоплює різні сфери життєдіяльності кожної людини. Вивчення курсу покликане розширити уявлення про можливості застосування засобів психологічної діагностики та впливу у професійній самореалізації психолога.

Завдання курсу:

- надати базові знання про сутність, особливості та перспективи віктимології;
- надати конкретні знання про сучасні підходи до

сприйняття та психологічної допомоги жертвам різних типів;

- визначити значущість і сферу застосування віктимологічних знань у професійній діяльності психолога;

- виявити конкретні психологічні потреби жертв різних типів;

- ознайомити студентів із сутністю профайлінгу як наукового напрямку;

- визначити етику застосування та конкретні засоби профайлінгу.

Програма навчальної дисципліни складається з одного змістового модуля, 8 тем. Дисципліна вивчається протягом шостого семестру підготовки студентів зі спеціальності «Практична психологія».

Теоретичним підґрунтям курсу є принцип єдності свідомості і діяльності та динамічний принцип вивчення особистості. Методологічно домінуючим завданням кожного студента є перетворення власного досвіду віктимізації та усвідомлення ролі психолога у психосоціальному супроводі жертв, а також формування власної позиції щодо переваг та обмежень профайлінгу. Практичне опрацювання набутих знань свідчить про високий рівень оволодіння теоретичними знаннями, сформованості навичок як складової зрілості особистості людини та її професіоналізм.

Навчальні компетенції, що формуються у процесі вивчення дисципліни

Вивчення цієї навчальної дисципліни спрямоване на формування у студентів наступних базових компетенцій:

- здатність послуговуватися культурою наукового мислення, базовими науковими та спеціальними психологічними методами пізнання;

- здатність і готовність використовувати категоріальний

апарат віктимології та профайлінгу для вирішення типових і нових завдань у різних галузях майбутньої професійної діяльності;

- здатність і готовність до безоціночного ставлення як базової вимоги основних активних форм роботи психолога;

- здатність і готовність до проведення бібліографічної та інформаційно-пошукової роботи з подальшим використанням даних під час вирішення професійних задач і оформлення наукових доробок;

- вміння самостійно використовувати діагностичний віктимологічний інструментарій, визначати мету і завдання конкретного дослідження у сфері профайлінгу;

- здатність інтерпретувати результати дослідження, володіння навичками популяризації психологічних знань, рекомендацій з використання результатів психологічних досліджень та інновацій володіння навичками формування установок, спрямованих на здоровий спосіб життя, гармонійний розвиток, продуктивне поєднання віртуальної та реальної активності людини.

Загальнокультурні компетенції:

1. Здатність і готовність до розуміння сучасних концепцій світогляду, усвідомлення тенденцій розвитку наукового знання, актуальних завдань психологічної науки загалом;

2. Здатність і готовність до володіння культурою наукового мислення, узагальненням, аналізом і синтезом фактів і теоретичних положень;

3. Здатність і готовність до проведення бібліографічної та інформаційно-пошукової роботи з подальшим використанням даних під час вирішення професійних завдань і оформлення наукових статей, звітів, висновків тощо;

4. Здатність і готовність до оволодіння основними методами, способами та методиками отримання, зберігання, перероблення теоретичної та емпіричної інформації;

5. Здатність і готовність до професійно профільованого використання сучасних віктимологічних і профайлінгових концепцій.

Професійні компетенції:

1. Здатність і готовність до розуміння прогнозованих змін і динаміки рівня розвитку індивіда в ситуації жертви;

2. Здатність і готовність до застосування знань із психології як науки про психологічні феномени, категорії та методи вивчення і описання закономірностей функціонування і розвитку психіки як засобу подолання наслідків віктимізації індивіда чи групи;

3. Здатність і готовність до розуміння та постановки професійних завдань в галузі науково-дослідної та практичної діяльності у сфері віктимології та профайлінгу;

4. Спроможність до аналізу наявних наукових досліджень актуальних проблем віктимології та профайлінгу та готовність до проведення власних елементарних наукових з даної проблематики;

5. Вибір програм подальшої освіти в різних галузях психології;

6. Здатність і готовність до виокремлення та попередження дискримінації як засобу віктимізації індивіда;

7. Здатність і готовність до самоосвіти протягом усієї професійної кар'єри.

В результаті вивчення цієї навчальної дисципліни студенти повинні:

1) знати:

- базовий категоріальний апарат віктимології та профайлінгу;
- психологічні ознаки жертви;
- види, рівні віктимізації та дискримінації індивіда;
- особливості взаємодії жертви кримінальних віктимізуючих обставин;
- сутність і структуру профайлінгу як наукової галузі;
- теоретичні механізми застосування профайлінгу у професійній самореалізації психолога;
- психологічні закономірності здійснення професійної діяльності психолога у ситуації контакту з жертвою.

2) вміти:

- застосовувати знання, навички та уміння для аналізу конкретних проявів психіки особистості;
- аналізувати різноманітні явища та процеси, детерміновані віктимізуючими впливами;
- визначати віктимологію як наукову галузь;
- проводити психодіагностичне обстеження віктимності індивіда;
- визначати раціональне ставлення до жертви;
- планувати та реалізовувати елементарні заходи профайлінгу;

3) володіти:

- навичками критичного аналізу та самоаналізу у взаємодії з жертвами;
- навичками викладання у формі усного або письмового повідомлення чи анотації основних положень, що містяться в навчально-методичній або спеціальній науковій літературі,

а також інтерпретації результатів, поданих у повідомленні або доповіді;

- навичками критичного оцінювання результатів емпіричних досліджень віктимізації особистості;
- базовими уявленнями про описову характеристику індивіда та елементарними засобами детекції неправди;

4) мати уявлення про:

- віктимологію, віктимізацію та віктимність;
- психічні зміни жертви після завдання їй шкоди;
- психологічні засоби реабілітації жертв;
- класифікацію видів дискримінації як віктимізуючі чинники;
- перспективи застосування профайлінгу в діяльності психолога.

Освітні технології

У процесі вивчення дисципліни використовуються не тільки традиційні технології, форми і методи навчання, а й інноваційні технології, активні та інтерактивні форми проведення занять: консультації, науково-дослідницька робота, лекції з елементами проблемного навчання, тестування, вирішення ситуаційних завдань, дискусії, заняття з елементами тренінгу.

Інтегральну модель освітнього процесу з дисципліни формують технології методологічного рівня: модульно-рейтингове, контекстне навчання, розвивальне і проектне навчання, елементи технології розвитку критичного та дивергентного мислення.

Реалізація цієї моделі передбачає використання наступних технологій стратегічного рівня (які задають організаційні форми взаємодії суб'єктів освітнього процесу), що здійснюються з використанням певних тактичних процедур:

- лекційні (вступна лекція, лекція-презентація, проблемна лекція);
- практичні (робота в малих групах, зокрема, в межах самопідготовки, ігрові методики, методи арттерапії, використання відеоматеріалів);
- активізації творчої діяльності (дискусія, метод проектів та ін.);
- самоорганізація (самостійна робота студентів, проведення емпіричних досліджень).

Сценарій вивчення дисципліни

Під час викладення навчального матеріалу лектор застосовує як традиційні, так і інтерактивні методи навчання.

Мета лекції - організація цілеспрямованої пізнавальної діяльності студентів з оволодіння програмним матеріалом навчальної дисципліни.

Завдання лекції:

- забезпечувати формування системи знань з навчальної дисципліни,
- вчити вмінню аргументовано викладати науковий матеріал,
- формувати професійний кругозір і загальну культуру,
- відображати нові знання, ще не отримали висвітлення в підручниках і навчальних посібниках.

Традиційними функціями лекції є:

- 1) інформаційна,
- 2) систематизувальна,
- 3) роз'яснювальна.

Лекції можуть також виконувати стимулювальну і

розвивавальну функцію.

Види лекцій:

1. *Традиційна* - усне систематичне і послідовне викладення матеріалу з будь-якої проблеми, теми питання тощо.

2. *Проблемна* – починається з питань чи з постановки проблеми, яку під час викладу матеріалу необхідно розв'язати. Проблемні питання відрізняються тим, що прихована в них проблема вимагає неоднотипного рішення. Метою проблемної лекції є засвоєння студентами теоретичних знань, розвиток теоретичного мислення, формування пізнавального інтересу до змісту навчального предмета і професійної мотивації майбутнього професіонала.

3. *Лекція-візуалізація* має на меті використання принципу наочності, тобто подання лекційного матеріалу у візуальній формі з використанням технічних засобів навчання, засобів віртуальної реальності.

Подана у такий спосіб інформація повинна забезпечити систематизацію наявних у студентів знань. Залежно від змісту навчального матеріалу можуть використовуватися різні види візуалізації: натуральні, образотворчі, символічні, схематичні тощо.

4. *Лекція-бесіда, або «діалог з аудиторією»* передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією. В основі лекції-бесіди – діалогічна діяльність, що являє собою найбільш просту форму активного залучення студентів до навчального процесу.

5. *Лекція-дискусія* передбачає, що викладач організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Лекція-дискусія активізує пізнавальну діяльність аудиторії і дозволяє викладачеві керувати колективною думкою групи, використовувати її з метою переконання, подолання негативних

установок і хибних думок деяких студентів.

Під час лекцій прослідковується структура психологічної науки, тому не бажано пропускати окремі пункти. Лекційний матеріал потрібно використовувати під час підготовки до практичних занять як основну схему орієнтації в науково-теоретичному матеріалі.

За відвідування лекцій можна отримати від 0,5 до 1 бала за лекцію (відповідно до регламенту першого і другого семестрів вивчення дисципліни).

До основних форм практичних занять можуть бути віднесені такі:

Семінари-практикуми, на яких студенти обговорюють різні варіанти вирішення практичних ситуаційних завдань, висуваючи як аргументи психологічні положення. Оцінювання правильності рішення відбувається колективно під керівництвом викладача.

Власне практичні заняття проводяться в стінах самого навчального закладу або в місцях практики студентів і мають на меті навчити їх розв'язанню специфічних завдань за профілем своєї спеціальності.

Оцінювання результатів роботи студентів на заняттях здійснюється згідно з регламентом.

1. Структура навчальної дисципліни: загальний обсяг 150 годин (5 кредитів); лекцій – 32 год., практичних – 16 год., СРС – 102 години; ПМК.

2. Організація навчального процесу: семестрів викладання – 1, модульних циклів – 2.

3. Шкала оцінювання з навчальної дисципліни:
R = 100 балів.

4. Розподіл рейтингових балів (далі – б.) за видами

навчальної роботи:

- a) систематичність і планомірність роботи на заняттях – 38 б.;
- b) проведення тематичного дослідження – 7 б.;
- c) виконання самостійних практичних завдань – 25 б.;
- d) тестування – 8 б.;
- e) виконання підсумкового контролю - 30 б.

Кожен пункт практичного заняття висвітлює логічний, цілісний, системний блок питань з конкретної теми, демонструючи важливі характеристики, особливості психічних явищ у їхньому взаємозв'язку. Теоретичні питання доповнюють практичні завдання, виконання яких переважно спирається на особистий досвід студентів, актуалізуючи інтеріоризацію отриманих знань і формування відповідних навичок.

Починати роботу над темою варто із звернення до матеріалу лекції, де було подано базові визначення та зроблені акценти щодо практичного застосування наукових знань із кожної теми.

Найбільшою мірою оцінюється самостійна робота студентів, зокрема, презентація результатів самопідготовки за питаннями конкретних тем.

Важливо не лише розглянути теоретичний матеріал, запропонований у лекційному курсі та навчальній літературі, але і знайти практичне відображення понять і процесів, що вивчаються. Насамперед ця рекомендація орієнтує на відтворення власного життєвого досвіду, рефлексивного бачення прояву та розвитку понять, що вивчаються.

Для поглибленого вивчення предмета передбачено модульний проект, спрямований на поглиблення навичок аналізу наукових джерел, розвитку ініціативності, дивергентного мислення

студента. Завдання проекту – емпірично дослідити конкретну актуальну проблему віктимології чи профайлінгу. Виконання модульного проекту допустимо в мінігрупах.

Вивчення курсу передбачає модульний контроль, який проводиться у формі тестів та вирішення практичних завдань. Зразки тестів додаються до кожної теми. Тестування аудиторне, відбувається наприкінці вивчення відповідного блоку тем, оцінюється залежно від семестру відповідно до регламенту.

Поради студентам

Перш ніж теоретично оволодівати віктимологічними знаннями та уявленнями про профайлінг, важливо визначити актуальність цих питань у власному житті. Кожна людина обґрунтовано чи фантомно вважала себе жертвою, мала потребу спілкуватися з жертвою, визначала ступінь правдивості повідомлення, психологічні особливості співрозмовника. У таких ситуаціях виникають цілком прогнозовані труднощі, вирішити які покликані віктимологія та профайлінг.

Результативність оволодіння запропонованим матеріалом залежить насамперед від готовності студента до самоаналізу, критичного оцінювання теоретичної інформації та мотивованості до оволодіння навичками психологічної діяльності з використанням різноманітних засобів дослідження і впливу.

Навчально-методична література з цього курсу переважно продукується кримінологічними дослідженнями. Однак віртуальні джерела дозволять використовувати найбільш актуальну інформацію. Під час роботи над кожною темою допустимо користуватися не лише україномовними джерелами, але і залучати англійськомовні ресурси.

На практичних заняттях проводиться тестовий контроль із метою систематизувати знання теоретичного матеріалу за темами та перевірити рівень знань кожного студента. Це додаткова можливість для звернення до літератури та лекційного матеріалу. Підсумковий контроль теж містить в собі тести.

Зміст тестів розроблений на основі лекційного матеріалу, що деталізується на практичних заняттях. Отже, відвідування лекцій та опрацювання конспекту лекції є запорукою готовності до складання поточного та підсумкового контролю.

Крім конспекту лекції, до кожної теми студент має опрацювати мінімум 1 – 2 наукових джерела. Список рекомендованої літератури додається, проте осучаснення наукових джерел свідчить про корисність самостійного наукового пошуку.

До кожної теми подаються теоретичні поняття, зміст яких повинен знати студент. Закріпити ці знання допоможуть обов'язкові самостійні завдання, спрямовані на розвиток базових компетенцій студента.

Бали на семінарі можна отримати і за доповнення, уточнення, аналіз виступу іншого студента, коротку рецензію. Студент може підготувати до практичного заняття власну мініпрезентацію. Це допоможе структурувати та візуалізувати науковий теоретичний матеріал.

Систематичне та поступальне опрацювання матеріалу прогнозовано забезпечить формування необхідних компетентностей, що спрятиме професійному становленню студента.

Плани практичних занять із курсу «Віктимологія та профайлінг»

Тема 1. Віктимологія як наука

Теоретичні поняття: віктим, віктимність, віктимологія, структура віктимології, науковий апарат віктимології, жертва, віктимізація, позитивізм у віктимології, компенсаторний підхід, установка жертви, менталітет жертви.

План

1. Історичне становлення віктимологічної галузі.
2. Науковий апарат та тенденції розвитку віктимології.
3. Етнічні особливості віктимізації.

Віктимологія належить до молодих наук, її становлення припало на ХХ століття і триває нині. Для розуміння труднощів подолання позитивістського підходу студентам буде корисно актуалізувати здобуті раніше знання соціально-гуманітарного циклу.

Щоб усвідомити актуальні проблеми віктимології, рекомендовано під час вступної лекції провести коротке публічне обговорення реальних випадків віктимізації присутніх в аудиторії. Закріпити досягнуті результати допоможе завдання на самостійне опрацювання.

Завдання самостійної роботи студенти (далі – СРС):

1. Підготувати повідомлення про особливості віктимізації в різних країнах світу або в окремі історичні періоди (можна готувати у підгрупах).
2. Описати випадки жертв: два реальних (власні чи

знайомих) та два віртуальних (література, кіно, блоги тощо).

Список рекомендованої літератури

1. Антонян Ю. М. Быть жертвой. Природа сексуального насилля. М.: Алгоритм, 2017. 366 с.
2. Гарькавець С.О. Віктимологія. : навч. посібник. Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
3. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : автореферат ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х. : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 34 с.
4. Книш О.М. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики насильницької злочинності неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 102-107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
5. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы (виктимология). М.: Изд-во Экс-мо, 2006. 1008 с.
6. Фоменко Н. А., Скрипник М. І., Фатхутдінова О. В. *Правова педагогіка* : навч. посіб. Херсон : Олді-Плюс, 2015. 324 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Першою визнаною віктимологічною працею Г. Гентінга є:
 - a) «Злочинець і його жертва»
 - b) «Зауваження по інтеракції між злочинцем і жертвою»
 - c) «Біле кільце»
 - d) «Загальна віктимологія»
 - e) «В полоні у маніяка»

2. Відомий український віктимолог, який вивчав кримінологічну віктимологію, зокрема засади віктимологічної профілактики:

- a) Л. Франк
- b) Д. Рівман
- c) О. Джуза
- d) І. Ліпман
- e) Г. Гентінг

Тема 2. Віктимогенність особистості

Теоретичні поняття: віктимізація, віктимність, віктимогенність, жертва, віктимблеймінг, рівні віктимізації, страх віктимізації, психодіагностика віктимності.

План

1. Віктимізація та віктимогенність як наукові категорії. Особистісні фактори віктимності.
2. Поняття та типологія жертв. Віктимологічна характеристика жертви.
3. Віктимблеймінг і страх віктимізації.
4. Віктимологічна психодіагностика особистості.

Незважаючи на достатньо широке наукове розроблення проблеми, методологічні розбіжності в розумінні значущості проблеми віктимблеймінгу вимагають детального аналізу. За ступенем емоційного залучення особи питання є дотичним до страху віктимізації.

Види та рівні віктимізації, типи жертв доречно розглядати спільно з аудиторією за допомогою підбору прикладів, аналогічних наведеним викладачем. За наявності часу можна використати змагальницький принцип підгруп. Інтерактивні методи засвоєння знань рекомендовані, щоб мінімізувати ризики ототожнення кримінологічного та некримінологічного типологічних підходів.

Завдання СРС:

Для закріплення результатів вивчення попередньої теми проаналізувати типологію жертв із СРС практичного заняття № 1 та наявність віктимблеймінгу в конкретній ситуації.

Список рекомендованої літератури

1. Гарькавець С. О. Віктимологія : навч. посібник. Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
2. Головкін Б. М. Віктимність як основна категорія віктимології . *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 20. С. 6-13.
3. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 118-121. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
4. Джужа О. М., Чернявський С. С. Головні тенденції еволюції віктимології як розділу кримінології та науки про жертву злочину. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 5-17.
5. Клевець І. Жертва злочину як основний елемент предмета кримінологічної віктимології. *Міжнародний науковий вісник*. 2010. Вип. 1 (20). С. 361-368.
6. Книш О. М. Зарубіжний досвід віктимологічної

профілактики насильницької злочинності неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 102-107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

7. Мірошніченко Т. О. Актуальність ролі віктимологічних знань у профілактиці корисливо-насильницьких злочинів. *Право і безпека*. 2015. № 4. С. 97-102.

8. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 169-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_34.

Зразок тестів для контролю знань

1. Процес і результат перетворення індивіда або соціальної групи на жертву несприятливих умов соціалізації – це:

- a) віктимізація
- b) віктимблеймінг
- c) дискримінація
- d) віктима
- e) деперсоналізація
- f) некримінологічна віктимізація

2. Ставлення до жертв зґвалтування як до неповноцінної особистості – це:

- a) віктимізація
- b) сегрегація
- c) перехід жертви на другий рівень
- d) вторинна віктимізація

е) жодна відповідь неправильна

Тема 3. Психологічні впливи на особистість жертви

Теоретичні поняття: психологічні наслідки, віктимологічна провина, зміна, контекстна взаємодія жертви і злочинця.

План

1. Психологічні зміни жертви.
2. Контекстна взаємодія жертви і злочинця та її базові напрями
3. Стокгольмський синдром та ефект Люцифера.

Ця тема відіграє важливу роль у розумінні сутності психологічної допомоги жертвам. Саме усвідомлення прогнозованих змін особистості внаслідок набуття статусу жертви (реального чи уявного) сприятиме визначенню ефективних та доцільних шляхів психологічного впливу на індивіда.

Напрями контекстної взаємодії злочинця та жертви передбачають вплив жертви на скоєння злочину, вплив злочинця на жертву, вплив жертви на злочинця.

У питанні Стокгольмського синдрому та ефекту Люцифера варто актуалізувати отримані студентами раніше знання з психології надзвичайних ситуацій, зокрема, розглянувши проблему ПТСР жертви.

Завдання СРС:

Встановити психологічні особливості комунікації, перцепції та інтеракції жертви та агресора (чи того, на кого жертва покладає провину) у будь-якому випадку із СРС до теми 1. Які напрями взаємовпливів у цих ситуаціях фіксуються? Які з них прогнозовано

можуть потребувати психологічної допомоги?

Список рекомендованої літератури

1. Гарькавець С. О. Віктимологія : навч. посібник. Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
2. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 118-121. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
3. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : автореферат ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х. : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 34 с.
4. Книш О.М. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики насильницької злочинності неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 102-107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
5. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы (виктимология). М.: Изд-во Экс-мо, 2006. 1008 с.
6. Одинцова М.А. Психологические особенности виктимной личности. *Вопросы психологии*. 2012. № 3. С. 59–68.
7. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 169-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_34.
8. Баранова Л. М., Сиротенко С. Є., Сірий М. І. Компенсація шкоди жертвам насильницьких злочинів в Україні : фахові аспекти. К. : Наш час, 2006. 100 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Контекстна взаємодія жертви і злочинця передбачає:

- a) жодного з нижче перерахованого
- b) все з нижче перерахованого
- c) вплив жертви на злочинця як особистість
- d) вплив злочинця на жертву як особистість
- e) вплив жертви на протиправну діяльність злочинців у конкретних випадках

2. Схильність індивіда внаслідок несприятливих об'єктивних, специфічних суб'єктивних факторів продукувати той чи інший тип поведінки жертви, що виражається в позиції або статусі жертви – це:

- a) рольова віктимність
- b) віктимізація
- c) індивідуально-психологічний фактор віктимності
- d) усі відповіді неправильні
- e) усі відповіді вірні

Тема 4. Напрями сучасної віктимології

Теоретичні поняття: кримінологічна віктимологія, віктимологія насилля, віктимологія залежностей, віктимологія терору.

План

1. Особливості кримінологічної віктимології.

2. Віктимологія насилля.
3. Віктимологія адитивної поведінки.
4. Віктимологія терору.
5. Переживання надзвичайних ситуацій як психологічна проблема.

Тема дозволяє закріпити та поглибити раніше отримані знання щодо напрямів сучасної віктимології. Безперечно, методологічно найбільш дослідженою лишається кримінологічна віктимологія. Але й інші підрозділи віктимологічної науки розвиваються.

Віктимологічне розуміння наслідків переживання надзвичайних ситуацій необхідно розглядати не лише з погляду жертви першого рівня, але і членів сім'ї жертви, мікро- та макро-оточення жертви.

Завдання СРС:

Визначити стереотипні психічні наслідки жертв трьох типів (на прикладі жертв конкретних видів злочинів, учасників бойових дій, ліквідації аварії на ЧАЕС, геноциду, терористичних атак, конкретного виду залежностей, хвороб, природних катаклізмів тощо).

Список рекомендованої літератури

1. Гарькавець С. О. Віктимологія : навч. посібник. Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
2. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи.

Вісник Національного університету "Львівська політехніка".
Юридичні науки. 2015. № 825. С. 315-322.

3. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 118-121. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

4. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : автореферат ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х. : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 34 с.

5. Книш О. М. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики насильницької злочинності неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 102-107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

6. Одинцова М.А. Психологические особенности виктимной личности. *Вопросы психологии*. 2012. № 3. С. 59–68.

7. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 169-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_34.

Зразок тестів для контролю знань

1. Вільям Райан в 1971 році запровадив:

- a) 4-рівневу класифікацію віктимізації
- b) постмодерністський підхід до консультування жертв
- c) поняття «віктімблеймінг»
- d) вивчення віктимологічної провини

е) некримінологічну віктимологію

2. Для жертви поведінки на Закарпатті затоплений будинок є:

- а) соціодемографічною характеристикою
- б) об'єктом віктимізації
- в) суб'єктом віктимізації
- г) усі відповіді неправильні
- д) усі відповіді вірні

Тема 5. Психологія недискримінації жертв

Теоретичні поняття: ксенофобія, дискримінація, пряма дискримінація, непряма дискримінація, булінг, утиск, підбурювання до дискримінації, злочини на ґрунті ненависті, віктимологічна профілактика.

План

1. Дискримінація та віктимізація.
2. Види дискримінації. Булінг. Утиск. Злочини на ґрунті ненависті.
3. Віктимологічна профілактика насилля.

Дискримінація та віктимізація – це паралельні поняття, формула взаємодії яких описує пряму залежність: наслідком дискримінації є віктимізація особистості, хоча не будь-які віктимогенні чинники пов'язані з дискримінацією. Однак психологічна складова дискримінаційного впливу є не завжди очевидною, більшою мірою доповнюючи правові наслідки.

Ця тема дає можливість поглибити раніше вивчену

проблему віктимблеймінгу з позиції практичного подолання наслідків для конкретної жертви.

Превентивні психологічні засоби віктимології являють собою широкий спектр шляхів профілактики віктимізуючих впливів. На сьогодні найбільш актуальною проблемою є доступність їхньої практичної реалізації.

Завдання СРС:

Розробити план роботи психолога з конкретною жертвою дискримінації будь-якого типу (відповідно до СРС теми 1). План обов'язково містить мету, коротке описання ситуації, визначення необхідних напрямів (діагностика, консультування, терапія, профілактика) та термінів роботи, обґрунтування. Спрогнозувати психічні наслідки для даної жертви в разі відсутності та внаслідок надання психологічної допомоги.

Список рекомендованої літератури

1. Боровик А. Криміналістична характеристика особи потерпілого у злочинах, вчинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 174-178.

2. Джужа А. О. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 172-181.

3. Джужа А. О. Віктимологічне запобігання злочинам проти навколишнього природного середовища в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 111-121.

4. Джужа О. М., Джужа А. О. Віктимологічне значення

психопрофілактичної роботи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 96-103.

5. Дзюба А. Ю. Деякі аспекти вивчення жертв латентних злочинів у закордонних віктимологічних дослідженнях. *Форум права*. 2016. № 4. С. 113–118.

6. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні : посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Бездіяльність особи, яка призводить до порушення прав представника будь-якої спільноти на основі реальних чи уявних специфічних ознак, є:

- a) дискримінацією
- b) непрямою дискримінацією
- c) утиском
- d) первинною віктимізацією
- e) підставою для психологічної консультації

2. Окремі категорії ліків доступні у продажу лише за рецептом лікаря. З погляду дискримінації – це:

- a) не є дискримінацією, оскільки не порушені права людини
- b) не є дискримінацією, оскільки у жертв немає певної ознаки
- c) є дискримінацією хворих людей
- d) не є дискримінацією, тому що є законні підстави для

обмеження продажу

Тема 6. Психологічна діяльність у сфері віктимології

Теоретичні поняття: стереотип, упередження, дискримінація, толерантність, безоціночні судження, толерантне ставлення, раціональне сприйняття, емпатія, стигматизація, сегрегація, професійна етика.

План

1. Психологія толерантності.
2. Психічна схильність людей до розрізнення. Стигматизація жертв.
3. Раціональне ставлення психолога до жертви. Етичні засади роботи психолога з жертвою.

Завдання професійної підготовки психолога полягає не лише в набутті знань і навичок використання психологічного інструментарію, а й у здатності його раціонального використання, формування довіри клієнта тощо. До базових засад цих компетентностей належить безоціночне ставлення, раціональне сприйняття жертви.

Етичні вимоги до ставлення психолога у сприйнятті своїх клієнтів, сформульовані внаслідок культурного становлення, частково суперечать інстинктивним схильностям людини. Тому усвідомлення цих принципів можна розпочати з емоційного залучення до вивчення теми (за згодою студента).

Завдання СРС:

1. Скласти план консультування двох жертв (із практичного заняття № 1). Потренуватися в парах проводити консультування жертв, кожен студент має право вибору виступати в ролі реальної жертви чи віртуальної.
2. Опитати мінімум 3 осіб, якого ставлення до себе вони прагнули, коли опинялися у віктимізуючих обставинах (за бажанням проаналізувати одним із прикладів власну реальну ситуацію віктимізації). Визначити спільне та відмінне у відповідях.

Список рекомендованої літератури

1. Джужа А. О. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 172-181.
2. Джужа А. О. Віктимологічне запобігання злочинам проти навколишнього природного середовища в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 111-121.
3. Джужа О. М., Джужа А. О. Віктимологічне значення психопрофілактичної роботи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 96-103.
4. Дзюба А. Ю. Деякі аспекти вивчення жертв латентних злочинів у закордонних віктимологічних дослідженнях. *Форум права*. 2016. № 4. С. 113–118.
5. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы (виктимология). М.: Изд-во Экс-мо, 2006. 1008 с.
6. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні : посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.:

Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Негативні стереотипи за певних умов можуть переходити на рівень:

- a) дискримінації
- b) утиску
- c) непрямой дискримінації
- d) упереджень
- e) ставлення

2. Що з нижченазваного не належить до ознак жертв дискримінації:

- a) немає правильної відповіді, все належить
- b) немає правильної відповіді, нічого не належить
- c) інвалідність
- d) вік
- e) гендер
- f) стать
- g) професія
- h) хоббі
- i) етнічне походження

Тема 7. Профайлінг як психологічний напрям

Теоретичні поняття: профайлінг, детекція неправди, поліграф, базова лінія поведінки, конгруентність, невербальні засоби спілкування.

План

1. Становлення профайлінгу в сучасній психології.
2. Система профайлінгу.
3. Детекція неправди. Невербальні засоби спілкування. Види жестикуляції.

Профайлінг є сферою психологічного знання, яка переживає своє становлення. Відносно бурхливий розвиток напряду почався у 2010-х роках. Окремі дослідження з профайлінгу мають дискусійний характер. Однак у його структурі можна виокремити два підрозділи, визнані в науці: детекція неправди та психологічне портретування.

Завдання СРС:

1. Підготувати у письмовому вигляді 2 розповіді, одну правдиву, іншу зі значущими сюжетними неточностями. Бути готовими продемонструвати та визначити, що саме не відповідає дійсності.

Список рекомендованої літератури

1. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий : учеб. пособ. / Ю. М. Волынский-Басманов, В. Ю. Волынский, М. Е. Каменева [и др.] ; под ред.: В. И. Волынский-Басманов, Н. Д. Эриашвили. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 223 с.
2. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції: аналіз сучасної західної літератури : науково-практичне видання / за заг. ред. Д. Перліна. Львів : Астролябія, 2011. 632 с.
3. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных. Спб.: Питер, 2001. 384 с.

4. Жерж Н. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 79-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2015_1_14.

5. Пиз А. Язык телодвижений. Санкт-Петербург : Гутенберг, 2000. 188 с.

Зразок практичних завдань для контролю знань

1. Описати, як у практичній діяльності психолог може використати профайлінг. Коли це може суперечити етичним нормам поведінки психолога?
2. Порівняти міждисциплінарні зв'язки віктимології та профайлінгу.

Тема 8. Описова характеристика індивіда

Теоретичні поняття: профайлінг, описова характеристика, типологія особистості, шизоїд, істероїд, параноял, циклотим, психостенік.

План

1. Критерії оцінювання індивіда. Методики описової характеристики. Психологічне портретування.
2. Суб'єктивізм і небезпеки профайлінгу.
3. Типологія особистості.
4. Біологізаторські та соціологізаторські теорії особистості.

Описова характеристика індивіда є вираженням психологічного портретування. Незважаючи на значимі прогалини в методологічній базі, ця галузь належить до стрімко розвиваючих, знання швидко оновлюються, виходять за межі кримінологічної науки.

Під час вивчення цієї теми необхідно акцентувати увагу студентів на ризиках профайлінгу як сучасного напрямку знань і дотичних до нього в ненаукових сферах.

Завдання СРС:

Підготуватися до профайлінгу та перевіркової діагностики (за рівнем складності на вибір студента):

- рівень низький: інтроверт-екстраверт;
- рівень середній: домінуючий темперамент, акцентуації характеру;
- рівень високий: типологічні особливості індивіда.

Список рекомендованої літератури

1. Гарькавець С.О. Віктимологія. : навч. посібник. Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.

2. Жерж Н. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 79-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2015_1_14.

3. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції: аналіз сучасної західної літератури : науково-практичне видання / за заг. ред. Д. Перліна. Львів : Астролябія, 2011. 632 с.

4. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий : учеб. пос. / Ю. М. Волынский-Басманов, В. Ю. Волынский, М. Е. Каменева [и др.] ; под ред.: В. И. Волынский-Басманов, Н. Д. Эриашвили. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 223 с.

Зразок практичних завдань для контролю знань

1. Порівняти типові психологічні портрети жертв вбивства та шахрайства. Як встановити психологічний контакт з людьми, які мають схожі властивості, з метою здійснення віктимологічної профілактики?
2. Порівняти акцентуації характеру та психотип людини.

Студентські наукові дослідження та додаткові повідомлення

Регламентом передбачена можливість підготовки наукового дослідження, а також додаткових повідомлень, які є частиною самостійної роботи студента. Дослідницька діяльність сприяє глибинному вивченню проблематики дисципліни, мотивує до самостійного творчого пошуку, посилює вплив професійної підготовки на розвиток навчальних і професійних компетентностей студентів.

Орієнтовна тематика

1. Історія некримінологічної віктимології.
2. Віктимологічні товариства (на прикладі конкретних країн).
3. Віктимологічні дослідження в Україні.
4. Гендерні особливості віктимізації.
5. Вікові особливості віктимізації.
6. Інклюзивне суспільство як віктимологічна проблема.
7. Дискримінаційні прояви в Україні.
8. Типові прояви нетерпимості та розрізнення (на прикладі історичної епохи або у сучасному світі).
9. Толерантність на прикладі конкретної категорії ставлень (наприклад, толерантність до самовираження студентської молоді).
10. Віктимблеймінг щодо жертв стихійних явищ.
11. Віктимізаційні прояви порушень професійної етики психолога.
12. Віктимологічна програма профілактики насильства.
13. Перспективи розвитку профайлінгу.
14. Практика застосування поліграфа в Україні та світі.
15. Психологічне портретування в криміналістиці.

Вимоги до заліку

Підсумком вивчення дисципліни є складання заліку. Підсумковий тест містить закриті та відкриті питання.

Перевірка знань спрямована на визначення повноти знань базових понять, умінь орієнтуватися у віктимологічних, психічних закономірностях віртуальної активності індивіда, взаємовпливах віртуального простору та особистості, завданнях і можливостях професійної діяльності психолога у віртуальному просторі. Вміти підтвердити теоретичний матеріал прикладами з життя або продемонструвати практичне застосування в професійній діяльності, вирішувати практичне психологічне завдання.

Питання для самопідготовки:

1. Віктимологія як наукова галузь.
2. Історія віктимології.
3. Віктимізація індивіда. Поняття «жертва». Рівні віктимізації.
4. Віктимблеймінг. Віктимологічна провина.
5. Типологія жертв.
6. Страх віктимізації. Психологічна установка жертви.
7. Віктимогенність (віктимність) особистості.
8. Особистісні фактори віктимності.
9. Діагностичний інструментарій віктимності особистості (обов'язково пройти на вибір: опитувальник статусно-рольової віктимності М. А. Одинцової, методику дослідження схильності до різних типів віктимної поведінки О. О. Андронникової).
10. Гендерні та вікові фактори віктимності особистості.
11. Синдром жертви.
12. Ефект Люцифера і Стокгольський синдром.

13. Контекстна взаємодія жертви і злочинця.
14. Кримінальна віктимологія.
15. Віктимологія насилля.
16. Віктимологія адитивної поведінки.
17. Віктимологія терору.
18. Вплив переживання надзвичайних ситуацій на психіку індивіда та членів сім'ї жертви.
19. Психологічні засоби усунення наслідків віктимізації особистості.
20. Стереотипи і упередження щодо жертв.
21. Толерантність як наукове поняття. Толерантне ставлення до жертви.
22. Дискримінація та віктимізація.
23. Види дискримінації.
24. Особливості психологічної допомоги жертвам дискримінації.
25. Структура профайлінгу.
26. Детекція неправди.
27. Оперативна характеристика індивіда.
28. Типологія особистості: базові теоретичні підходи.
29. Типологічні особливості епілептоїда.
30. Типологічні особливості шизоїда.
31. Типологічні особливості циклотима
32. Типологічні особливості емотива (психостеніка).
33. Типологічні особливості істероїда
34. Типологічні особливості паранояля.
35. Перспективи розвитку віктимології та профайлінгу.